

Adaptacija i validacija skale porodičnog uticaja na izbor zanimanja i razvoj karijere (Family Influence Scale) na uzorku studenata iz Srbije

Milica Tasković¹

Univerzitet u Nišu – Filozofski fakultet

Ivana Pedović²

Univerzitet u Nišu – Filozofski fakultet

Cilj ovog istraživanja bio je adaptacija na srpski jezik i ispitivanje funkcionalne ekvivalentnosti adaptirane verzije skale porodičnog uticaja na izbor zanimanja i razvoj karijere u odnosu na originalnu verziju na uzorku studenata iz Srbije. Uzorak su činila 204 studenta ($M_{\text{starost}} = 22.24$, $SD_{\text{starost}} = 2.40$, $Min_{\text{starost}} = 18$, $Max_{\text{starost}} = 34$), od kojih su 77.5% bili ispitanici ženskog pola. Da bi se ispitala konstruktivna validnost adaptirane verzije skale, korišćena je analiza glavnih komponenti, paralelna analiza i konfirmatorna faktorska analiza. Dobijeni rezultati ukazuju na to da postoji jednak broj dimenzija koji se izdvaja u okviru originalne i adaptirane verzije skale (*informacijska podrška, finansijska podrška, očekivanja od strane porodice i vrednosti/verovanja*). Pored toga, rezultati idu u prilog konvergentnoj validnosti, razmatranoj preko računanja korelacija sa *skalom podrške, uplitanja i nedostatka angažovanja*. Ispitana je nomološka mreža adaptirane verzije skale i rezultati su uglavnom išli u prilog njenoj ekvivalenciji sa nomološkom mrežom originalne verzije skale. Interna validnost skale razmatrana je ispitivanjem međusobnih odnosa njenih mera i ti rezultati uglavnom idu u prilog pomenutoj vrsti validnosti. Ova skala je pokazala uglavnom zadovoljavajuću pouzdanost interne konzistencije na našem uzorku. Uprkos ograničenjima studije, adaptirana verzija skale može se koristiti za ispitivanje mogućeg uticaja porodice na izbor zanimanja i razvoj karijere među studentima. Ova stu-

1 Stipendista Ministarstva nauke, tehnološkog razvoja i inovacija (Ugovor br. 451-03-1150/2023-03/3294).

2 Ovo istraživanje je podržano od strane Ministarstva nauke, tehnološkog razvoja i inovacija Republike Srbije (Ugovor br. 451-03-66/2024-03). Pripremljeno je kao deo projekta Popularizacija nauke i naučnih publikacija u oblasti psihologije i socijalne politike, sprovedenog na Univerzitetu u Nišu – Filozofski fakultet (br. 336/1-6-01).

dija pruža vredan uvid u razvoj mera vezanih za karijeru, koje se mogu koristiti i u drugim kulturološkim kontekstima.

Ključne reči: uticaj porodice, izbor zanimanja, razvoj karijere, adaptacija, validacija, skala porodičnog uticaja na izbor zanimanja i razvoj karijere

Odabir zanimanja i razvoj karijere jako su važni za pojedinca, imajući u vidu da se osećaj smisla, kao i subjektivni doživljaj dobrobiti i doživljavanje uspeha u domenu karijere, obično javlja samo kod osoba koje su donele dobru odluku i odabrale adekvatno zanimanje (Joksimović i Joksimović, 2007). Proces donošenja odluke o karijeri može biti jedan od najizazovnijih zadataka sa kojim su se osobe do tada u životu susrele, imajući u vidu činenicu da bi osoba trebalo da razmotri veliki broj faktora koji mogu da utiču na ovaj proces (Di Fabio et al., 2013). U literaturi se mogu pronaći teorije koje se specifično bave razmatranjem uticaja roditelja i porodice na izbor zanimanja i razvoj karijere deteta, a koje su polazna tačka brojnim istraživačima i teoretičarima (Ginzberg, 1988; Havighurst, 1964; Roe, 1957; Gottfredson, 1981).

Jedna od definicija karijere, koja se najčešće može pronaći u literature, jeste ona koja karijeru definiše kao kombinaciju i redosled uloga koje osoba poseduje tokom svog života (Super, 1980). Odabir zanimanja je razvojni zadatak svake osobe i predstavlja jedan od pokazatelja na osnovu kojih možemo reći da se osoba nalazi na prelazu iz perioda adolescencije u period ranog odraslog doba ili u period odraslog doba u nastajanju (Arnett, 2007). Osoba doživljava nova iskustva u periodu odraslog doba u nastajanju, koja se vezuju za proces razvoja njene karijere i, šire gledano, za svet rada (Hamilton & Hamilton, 2006). Razmatrano iz perspektive psihologije savetovanja, postoji konsenzus među autorima da izbor karijere nije jedan izolovan događaj, već da uključuje veći broj razvojnih koraka (Savickas et al., 2002).

Zbog sagledavanja procesa donošenja odluka o karijeri u okviru sistemske perspektive (Bratcher, 1982), evidentan je broj istraživača razvoja karijere koji naglašavaju efekat faktora vezanih za društvene odnose, sa fokusom na odnos roditelj–dete (Blustein, 2011; Kenny & Medvide, 2013). Vondraček i saradnici (Vondracek et al., 1986) naglašavaju veliku ulogu porodice i njen efekat na razvoj karijere, jer deca uče o ulogama i o tome koja su očekivanja od njih u kontekstu porodičnog okruženja. Kada dete odrasta u podsticajnoj i podržavajućoj sredini, to stvara osnovu za ispunjavanje detetovih kapaciteta i mogućnosti, kao i za adekvatno donošenje odluke o izboru karijere (Karalić, 2017). Rezultati studije sprovedene na uzorku studenata (Guan et al., 2015) sugerisali su da je na osnovu ponašanja roditelja moguće predvideti proces traganja koji se odnosi na odabir karijere kod studenata, poteškoće prilikom donošenja odluke po pitanju karijere i samoefikasnost u karijernom odluč-

vanju. Mogući uticaj roditelja i ostalih bitnih osoba je od gotovo najveće važnosti tokom perioda adolescencije i perioda odraslog doba u nastajanju, jer se tada kombinuju svi uticaji koje su roditelji ostvarili na osobu sa trenutnim iskustvima i tako osoba oblikuje svoj karijerni put i anticipira dugoročne ciljeve (Arnett, 2007; Whiston & Keller, 2004). Ambicije studenata po pitanju razvoja karijere povezane su sa socioekonomskom pozadinom porodice porekla (Shahidul et al., 2015). U većini slučajeva, društveni status se prenosi kroz generacije i on može uticati na izbor zanimanja osobe (Obiyo & Eze, 2015), ostvarujući efekat na sticanje obrazovanja i odabir karijere, kao i na vrednosti i aspiracije osobe po pitanju karijere (Gabriel et al., 2016; Obiyo & Eze, 2015).

Mogući uticaj porodice je sagledavan i u kontekstu socijalno kognitivne teorije karijere (Lent et al., 1994), koja je kasnije potkrepljena mnogim postavkama Bandurinog socijalno kognitivnog pristupa (Bandura, 1997). Ova teorija veliki značaj pridaje mogućim kontekstualnim uticajima na osobu, predstavljenih putem koncentričnih prstenova koji se nalaze oko te osobe. Porodica se nalazi u prvom prstenu, najbliže pojedincu, zajedno sa još nekim proksimalnim faktorima iz sredine. Ona ima funkciju filtera nekih udaljenijih, manje značajnih (distalnih) uticaja koji deluju na osobu, a koji su poreklom iz njene sredine, poput društvenog sistema ili konteksta u kom osobi živi (Lent et al., 2000).

Može se zaključiti da je uticaj koji porodica može da ostvari na pojedinca i njegov razvoj karijere višedimenzionalan. Različiti faktori kod različitih osoba mogu da budu od ključne važnosti za razvoj karijere, a koji će faktor biti krucijalan zavisi od brojnih situacionih okolinosti. Sama percepcija i pridavanje važnosti određenom faktoru od strane osobe prilikom procesa donošenja odluke jesu centralni (Joksimović i Joksimović, 2007). S vremenom je došlo i do promena u pogledu porodičnih konstelacija, ali i u pogledu porodične dinamike. Povećava se stopa razvoda i broj jednoroditeljskih porodica, učestalije je vraćanje porodicama porekla (Brown et al., 2015). Sve ovo doprinosi potrebi da se razmotri i razume mogući uticaj porodice na izbor i razvoj karijere osobe i ovaj proces se može pokazati kao izuzetno važnim u današnjem svetu punom promena (Kreider & Ellis, 2011).

Merenje mogućeg uticaja porodice na odabir zanimanja i razvoj karijere

U literaturi se može pronaći nekoliko instrumenata koji su namenjeni merenju različitih aspekata mogućeg roditeljskog uticaja u ovoj sferi. Međutim, većina instrumenata je konceptualizovana tako da je fokusirana na roditeljsku podršku, odnosno namenjena je njenom merenju (Parent Support Scale (PSS); Farmer et al., 1981; Career-Related Parent Support Scale; Turner et al., 2003; Perceived Parental Career-Related Behaviours Scale (PCB); Di-

etrich & Kracke, 2009; Support, Interference and Lack of engagement Scale (SIL); Boerchi & Tagliabue, 2018) i podršku od strane braće i sestara (Sibling Support Scale (SSS); Ali et al., 2005). Dakle, ovi instrumenti nisu konceptualizovani tako da razmatraju mogući uticaj porodice u celini. Fouad i sar. (2010) naglašavaju da je neophodno izvršiti dodatna istraživanja i konstruisati novu skalu kojom će biti operacionalizovan ovaj, nešto širi uticaj. Stoga, oni konstruišu skalu (čijom adaptacijom i validacijom se mi bavimo u ovom radu) koja svojim merenjem obuhvata mogući uticaj i šire porodice (braće, sestara, baka, deka, tetaka, ujaka...). Ovakva konceptualizacija proističe iz teorije porodičnog sistema, koja konceptualizuje porodicu kao jedan sistem u okviru kojeg postoje interakcije koje mogu da ostvaruju uticaj na ponašanje pojedinca kao podsistema (Carr, 2000). Autori u obzir uzimaju i činjenicu da se porodica porekla može definisati na različite načine, da se ona može odnositi na nečiju biološku porodicu ili na porodicu u kojoj je neko rođen ili usvojen (Nichols, 2003; Sauber, L'Abate et al., 1993) i da ona može da uključuje, ali nije ograničena isključivo na biološke roditelje, bake i deke (Juntunen et al., 2001). Definicija koju autori koriste, a koja je širokog obima, definiše porodicu porekla kao porodicu u kojoj je osoba provela svoje rane, takozvane formativne godine, ili porodicu u kojoj je osoba odrasla (Fouad et al., 2010). Fouad i sar. (2010) naglašavaju da se ona može primenjivati i da je korisna za različite populacije, od adolescenata do odraslih osoba.

Skala porodičnog uticaja na izbor zanimanja i razvoja karijere (Family Influence Scale (FIS); Fouad et al., 2010) konstruisana je sa ciljem procene doživljaja, percepcije osobe o različitim vrstama uticaja koje porodica kao celina može ostvariti na mladu osobu i njen odabir zanimanja i razvoj karijere. Sastoji se od 22 tvrdnje raspoređene u četiri dimenzije: *informacijska podrška*, *finansijska podrška*, *očekivanja od strane porodice* i *vrednosti/verovanja*. Dimenzija *informacijska podrška* sastoji se od osam tvrdnji koje se odnose na to da li je i koliko informacija mlada osoba dobila od strane porodice, a koje bi joj pomogle prilikom odabira zanimanja i razvoja karijere. Tvrdnje unutar ove dimenzije odnose se na razmenu i deljenje informacija od strane članova porodice sa mladom osobom o tome kako da dobije posao i diskutovanje o pitanjima karijere još u ranom detinjstvu. Dimenzija *finansijska podrška* sastoji se od pet tvrdnji konceptualizovanih tako da na osnovu njih ispitanik procenjuje finansijsku odnosno materijalnu podršku koju je dobio od strane porodice, a koja se odnosi na njegovu karijeru. Sadržaj tvrdnji referiše na spremnost porodice da finansijski podrži pojedinca tokom razvoja njegove karijere. Dimenzija *očekivanja od strane porodice* sastoji se od pet tvrdnji koje se odnose na očekivanja koje porodica ima od ispitanika po pitanju karijere, i na to da li porodica očekuje i želi da osoba odabere da se bavi određenim zanimanjem. Pokazalo se i da su tvrdnje u okviru ove dimenzije formulisane tako da opisuju moguća zanimanja koja su zasnovana i na koje ostvaraju uti-

čaj pol, kultura, religija. Na kraju, dimenzija *vrednosti/verovanja* ili uverenja sastoji se od tri tvrdnje čiji se sadržaj odnosi na procenu pojedinca da li je njihov odabir zanimanja i, generalno, razvoja karijere pod uticajem uverenja i vrednosti njegove porodice. Tačnije, da li osoba bira određeno zanimanje kako bi održala transgeneracijske vrednosti i verovanja, odnosno uverenja koja vladaju unutar porodice, kao i neka duhovna uverenja ili ne. Postoji i verzija ove skale koja se sastoji od 20 tvrdnji, a koja isključuje dve negativno formulisane tvrdnje koje su inicijalno bile uključene u dimenziju *finansijska podrška* (Fouad et al., 2010; Fouad et al., 2016). Takođe, moguće je razmatrati i ukupan skor na celokupnom upitniku.

Pouzdanost interne konzistencije dimenzija na uzorku iz inicijalne studije (Fouad et al., 2010) pokazala se kao zadovoljavajuća: *informacijska podrška* ($\alpha = .89$), *finansijska podrška* ($\alpha = .82$), *očekivanja od strane porodice* ($\alpha = .89$) i *vrednosti/verovanja* ($\alpha = .75$). Pokazalo se da postoji i statistički značajna pozitivna povezanost između svih dimenzija u okviru instrumenta. Rezultati originalne studije, kao i velikog broja studija sprovedenih na različitim nacionalnim uzorcima, išli su u prilog četvorofaktorskoj latentnoj strukturi (Ghosh & Fouad, 2015; Kim et al., 2016; Tate et al., 2014).

Korelati skale porodičnog uticaja

Rezultati izvornog istraživanja (Fouad et al., 2010) pokazali su da su određene dimenzije *skale uticaja porodice na odabir zanimanja i razvoj karijere* povezane sa različitim aspektima samoefikasnosti u karijernom odlučivanju. *Informacijska podrška* je pozitivno povezana sa dimenzijama samoefikasnosti u karijernom odlučivanju, kao što su samoprocena, informacije o zanimanju, izbor cilja, planiranje i rešavanje problema. S druge strane, dimenzija *očekivanja od strane porodice* bila je negativno povezana sa samoprocenom i rešavanjem problema kao aspektima samoefikasnosti u karijernom odlučivanju.

Pokazalo se da postoji pozitivna povezanost između stepena uticaja porodice na razvoj karijere adolescenata i stepena privrženosti prema roditeljima (Whiston & Keller, 2004). Rezultati inicijalne studije (Fouad et al., 2010) pokazali su da je ukupna mera roditeljske afektivne vezanosti pozitivno povezana sa ukupnim skorom dobijenim na *skali porodičnog uticaja*. Utvrđeno je da između dimenzije *roditelji kao izvori podrške* i svih dimenzija u okviru *skale porodičnog uticaja* postoji pozitivna povezanost. Zatim, da između dimenzije *kvalitet afektivnih veza* i dimenzije *očekivanja od strane roditelja* postoji negativna povezanost, dok sa ostalim dimenzijama u okviru *skale porodičnog uticaja* postoji pozitivna povezanost. Na kraju, između dimenzije *roditelji kao facilitatori nezavisnosti* i *informacijske podrške* postoji pozitivna povezanost, dok između dimenzije *roditelji kao facilitatori nezavisnosti* i *očekivanja od strane porodice* postoji negativna povezanost.

U daljim istraživanjima, pokazalo se da postoji pozitivna povezanost između *informacijske* i *finansijske podrške* koju ljudi dobijaju od svoje porodice po pitanju razvoja karijere, sa jedne, i zadovoljstva životom, sa druge strane (Fouad et al., 2010; Kim et al., 2016). Dimenzije individualizma odnose se na nezavisnu vrednosnu orijentaciju, odvojenu od drugih ljudi (*vertikalni*) ili jednaku drugima (*horizontalni*), a dimenzije kolektivismu ukazuju na vrednosnu orijentaciju koja teži međuzavisnosti i različita je (*vertikalni*) ili jednaka u odnosu na druge (*horizontalni*). S obzirom na to da horizontalna orijentacija podrazumeva jednakost među članovima kulture ili nacije, a vertikalna orijentacija prihvata nejednakost unutar grupe, autori (Fouad et al., 2010) su sugerisali da porodice koje podržavaju vertikalnu orijentaciju verovatno više učestvuju u karijernim odlukama svoje dece, jer karijera može biti doživljena kao sredstvo unapređenja porodice u društvu i sticanja prestiža ili statusa. Rezultati istraživanja (Fouad et al., 2010) su pokazali da dimenzija *horizontalni individualizam skala* nije statistički značajno povezana ni sa jednom dimenzijom *skale porodičnog uticaja*. Sa druge strane, *vertikalni individualizam* je bio pozitivno povezan sa dimenzijama *finansijska podrška*, *očekivanja od strane porodice* i ukupnim skorom na *skali porodičnog uticaja*. Dimenzija *horizontalni kolektivismu* je bila pozitivno povezana sa *informacijskom podrškom*, *finansijskom podrškom* i *vrednostima/verovanjima*, dok je dimenzija *vertikalni kolektivismu* pokazala pozitivnu povezanost sa svim dimenzijama unutar skale, kao i sa ukupnim skorom na ovoj skali.

Na području zemalja Balkana, veoma mali broj istraživanja je sproveden sa ciljem razmatranja mogućeg uticaja porodice na razvoj zanimanja i odabir karijere. Zbog toga, ovaj rad će se fokusirati na adaptaciju i validaciju instrumenta kojim bi bio operacionalizovan mogući uticaj porodice na odabir zanimanja i razvoj karijere na uzorku iz Srbije. Ovaj rad se bavi ispitivanjem ekvivalentnosti faktorske strukture adaptirane verzije *skale porodičnog uticaja na izbor zanimanja i razvoja karijere* sa strukturom originalne verzije skale, kao i ispitivanjem nekih psihometrijskih karakteristika (konvergentne validnosti, ekvivalentnosti nomološke mreže adaptirane verzije skale sa nomološkom mrežom originalne skale, studija interne strukture, pouzdanosti) adaptirane verzije *skale porodičnog uticaja na izbor zanimanja i razvoj karijere* na uzorku studenata iz Srbije.

Metod

Uzorak i procedura

Uzorak je bio prigodan. Činila su ga 204 studenta osnovnih i master studija, sa svih univerziteta u Srbiji. Kako je konstrukcija i validacija izvorne skale većim svojim delom sprovedena na uzorku studenata (Fouad et al., 2010), tako su i uzorak ove validacione studije činili studenti. Pokazalo se da mogući uticaj porodice u ovom periodu može biti manje intenzivan, ali ipak značajan (Buhl et al., 2018).

Ispitanici u ovom uzorku bili su pretežno ženskog pola (77.5%), muškaraca je bilo samo 21.1%, dok 1.5% ispitanika ili nije želelo da se izjasni ili je označilo opciju „drugo”. Starost ispitanika u ovom uzorku kretala se od 18 do 34 godine, sa prosečnom starošću od 22,24 godine (SD = 2.40). Deo uzorka je prikupljen za potrebe izrade master rada jedne od autorki.³

Dobijena je dozvola za korišćenje, prevođenje i adaptaciju skale od autorke originalne verzije. Takođe, od autora su dobijene dozvole za korišćenje i svih ostalih skala koje su upotrebljene u ovom istraživanju. Postupak, odnosno proces adaptacije, sproveden je korišćenjem povratnog prevoda (engl. *backtranslation*) sa dva nezavisna prevodioca. Istraživanje je vršeno tako što je jedan, manji deo ispitanika testiran metodom papir i olovka (12), a drugi deo (199) popunjavanjem onlajn upitnika. Učestvovanje u istraživanju bilo je u potpunosti anonimno i dobrovoljno. Ispitanicima su bile saopštene sve neophodne informacije koje su važne za učestvovanje u istraživanju i popunjavanje upitnika u vidu informisane saglasnosti.

Varijable i instrumenti

Sociodemografske varijable: pol, starost, fakultet, stepen obrazovanja oca, stepen obrazovanja majke, socioekonomski status (subjektivna procena zadovoljstva primanjima u porodici, petostepena Likertova skala).

Skala porodičnog uticaja na izbor zanimanja i razvoj karijere (originalni instrument: Family Influence Scale (FIS); Fouad et al., 2010). Ispitanici su imali zadatak da procene stepen slaganja sa tvrdnjama koje se tiču uloge njihove porodice u donošenju odluke o njihovoj karijeri na petostepenoj Likertovoj skali (1 – *uopšte se ne slažem*; 5 – *u potpunosti se slažem*). Prilikom odgovaranja na tvrdnje koje se odnose na ovu skalu, ispitanici su, u skladu sa uputstvom autora originalne skale, imali posebno uputstvo koje se odnosi na definisanje porodice. Ova skala se sastoji od tvrdnji raspoređenih u četiri dimenzije: *informacijska podrška*, *finansijska podrška*, *očekivanja od strane porodice* i *vrednosti/verovanja*. Pouzdanost interne konzistencije supskala pokazala se kao zadovoljavajuća na originalnom uzorku i iznosila je: *informacijska podrška* ($\alpha = .89$), *finansijska podrška* ($\alpha = .82$), *očekivanja od strane porodice* ($\alpha = .89$) i *vrednosti/verovanja* ($\alpha = .75$) (Fouad et al., 2010).

Bitno je napomenuti da postoje dve verzije *skale porodičnog uticaja*. Razlika između njih sastoji se u tome da jedna verzija skale ima 22, a druga verzija ima 20 tvrdnji. Druga verzija skale nastala je izbacivanjem dve negativno formulisane tvrdnje koje se odnose na dimenziju *finansijska podrška*. Na osnovu pregleda literature, većina autora koja je koristila *skalu porodičnog uticaja* u

3 Deo rezultata ovog istraživanja predstavljen je na finalu konkursa Fonda Katarina Marić za najbolji master rad 2022. godine.

svojim radovima koristila je verziju skale od 20 tvrdnji (Fouad et al., 2016; Silva et al., 2021; Vautero et al., 2020; Vautero et al., 2021). U okviru ovih studija pokazalo se da verzija skale od 20 tvrdnji ima bolje psihometrijske karakteristike. Takođe, u ličnoj korespondenciji sa autorkom ove skale, prilikom dobijanja dozvole za adaptaciju i korišćenje ovog testa, autorka je izjavila da za upotrebu preporučuje isključivo skalnu koja se sastoji od 22 tvrdnje, te je našem uzorku zadata ova verzija.

Skala podrške, uplitanja i nedostatka angažovanja (Support, Interference and Lack of engagement Scale (SIL); Boerchi & Tagliabue, 2018). Ova skala namenjena je proceni percipirane podrške u domenu karijere i budućeg posla koju deca dobijaju od strane oba roditelja zajedno. Sastoji se od 18 tvrdnji, grupisanih u tri dimenzije, koje se tiču načina na koji roditelji mogu uticati na dete i njegov odabir karijere: *podrška*, *uplitanje* i *nedostatak angažovanja*. Svaka od tri dimenzije u okviru ovog instrumenta sastoji se od po šest tvrdnji, od kojih se jedna polovina odnosi na domen obrazovanja, a druga polovina na domen budućeg posla. Zadatak ispitanika je da procene učestalost tendencije njihovih roditelja da manifestuju određena ponašanja na petostepenoj Likertovoj skali (1 – *uopšte se ne slažem*; 5 – *u potpunosti se slažem*). Za potrebe ovog istraživanja, skala je prevedena na srpski jezik koristeći postupak povratnog prevoda. U okviru naše studije proverena je i faktorska struktura ove skale. Repliciran je model koji su autori ove skale naveli u svom radu. Tako konceptualizovan, trofaktorski model (uz metod procene razlike između empirijske i teorijske matrice interkorelacija Diagonal Weighted Least Squares (DWLS)) pokazao je uglavnom prihvatljiv fit ($\chi^2_{(132)} = 342.155$, $p = .000$; SRMR = .104; CFI = .944; TLI = .935; RMSEA = .089, 90% CI [.077 – .100]). Vrednosti indeksa CFI i TLI ukazuju na prihvatljivo uklapanje teorijskih i empirijskih podataka, dok vrednost i statistička značajnost hi-kvadrata ne ukazuju na to da je model adekvatan na ovom uzorku. Vrednosti indeksa SRMR i RMSEA bile su nešto niže od referentnih vrednosti koje ukazuju na dobro uklapanje modela. Pouzdanost interne konzistencije skale za sve tri dimenzije pokazala se kao zadovoljavajuća na našem uzorku (*podrška* $\alpha = .88$; $\omega = .89$, *uplitanje* $\alpha = .76$; $\omega = .75$, *nedostatak angažovanja* $\alpha = .83$; $\omega = .83$).

Samoeфикаsnost u karijernom odlučivanju je operacionalizovana preko jednoajtemskog markera, odnosno tvrdnje koja je glasila: „Uopšteno gledano, samopouzdan/-a sam u pogledu toga da donosim ili da ću doneti dobre odluke u pogledu svoje karijere“. Zadatak ispitanika je da procene stepen slaganja sa tvrdnjom na petostepenoj Likertovoj skali (1 – *uopšte se ne slažem*; 5 – *u potpunosti se slažem*).

Skala zadovoljstva životom (Satisfaction with Life Scale – SWLS; Diener et al., 1985; adaptaciju i validaciju na hrvatskom uzorku uradili su Tatjana

Komšo i Irena Burić, 2016). Namena ove skale je subjektivna procena globalne mere zadovoljstva životom osobe na petostepenoj Likertovoj skali (1 – *uopšte se ne slažem*; 5 – *u potpunosti se slažem*). Skala se sastoji od pet tvrdnji ($\alpha = .85$; $\omega = .85$).

Skala individualizam–kolektivism (Individualism-Collectivism Scale – ICS (Culture Orientation Scale); Triandis & Gelfand, 1998; prevod na srpski jezik u Bago et al., 2022). Namena ovog instrumenta jeste merenje tendencije, dispozicije individualizmu i kolektivismu na devetostepenoj Likertovoj skali (1 – *nikada ili definitivno ne*; 9 – *uvek ili definitivno da*). Skala se sastoji od 16 tvrdnji koje mere četiri dimenzije: *horizontalni individualizam*, *vertikalni individualizam*, *horizontalni kolektivism* i *vertikalni kolektivism*. Na našem uzorku, pouzdanost interne konzistencije pokazala se kao zadovoljavajuća za dimenzije u okviru ove skale (*horizontalni individualizam* $\alpha = .70$; $\omega = .78$, *vertikalni individualizam* $\alpha = .71$; $\omega = .72$, *horizontalni kolektivism* $\alpha = .73$; $\omega = .75$, *vertikalni kolektivism* $\alpha = .64$; $\omega = .68$).

Upitnik za procenjivanje porodične afektivne vezanosti (originalni instrument: Brennan's Experiences In Close Relationship Inventory; Brennan & Shaver, 1995; adaptacija i validacija na hrvatskom uzorku: Kamenov i Jelić, 2003). Zadatak ispitanika bio je da procene svoja osećanja u odnosu na porodicu u celini na sedmostepenoj Likertovoj skali (1 – *uopšte se ne slažem*; 7 – *potpuno se slažem*). Upitnik se sastoji od 18 tvrdnji. Moguće je sabrati skorove dobijene na odgovarajućim tvrdnjama koje referišu na dimenzije *izbegavanje* i *anksioznost*. Na uzorku iz ove studije, pouzdanost interne konzistencije pokazala se kao zadovoljavajuća za dimenzije u okviru skale *izbegavanje* $\alpha = .91$; $\omega = .91$ i *anksioznost* $\alpha = .75$; $\omega = .75$.

Jednoajtemski marker za proveru pažnje, odnosno validnosti odgovora koje daju ispitanici („Molimo Vas da, kao znak da pažljivo čitate, označite „1“ ili „Uopšte se ne slažem“).

Obrada podataka

Računati su deskriptivno-statistički pokazatelji i eksploratorna faktorska analiza je vršena u IBM SPSS softveru (verzija 24); konfirmatorna faktorska analiza i analiza pouzdanosti sprovedene su u JASP 0.16.0.0 (JASP team, 2022), a deo analiza je sproveden u AMOS softveru (verzija 24). Najpre su iz uzorka bili isključeni ispitanici koji nisu adekvatno odgovorili na pitanje koje se odnosi na proveru pažnje (ukupno je isključeno šest ispitanika). Nakon toga, razmotreno je postojanje multivarijantnih autlajera (outlier) računanjem Mahalonubisovih distanci i iz dalje obrade podataka isključen je još jedan ispitanik, te se finalni uzorak na kome su vršene analize sastojao od ukupno 204 ispitanika.

Rezultati

Najpre su prikazani osnovni deskriptivno-statistički pokazatelji za varijable koje su korišćene u ovom istraživanju. Prikazani su podaci o rasponu varijabli (minimum i maksimum) i prosečnim vrednostima (aritmetička sredina), meri disperzije (standardna devijacija) i odstupanju empirijskih distribucija od normalne raspodele (skjunes i kurtosis) (Tabela 1).

Tabela 1

Deskriptivno-statistički pokazatelji korišćenih varijabli u istraživanju

Skala, dimenzije	Min	Max	M	SD	Sk	Ku
Skale porodičnog uticaja na izbor zanimanja i razvoj karijere:						
Uticaj porodice (ukupni skor)	1.40	4.25	2.92	.52	-.09	-.13
Informacijska podrška	1.38	5.00	3.42	.82	-.16	-.52
Finansijska podrška	1.00	5.00	4.49	.68	-1.78	3.93
Očekivanja od strane porodice	1.00	4.67	1.92	.81	.90	.36
Vrednosti/Verovanja	1.00	5.00	2.02	1.04	.89	.05
Podrška	1.00	5.00	3.44	1.07	-.48	-.63
Uplitanje	1.00	4.83	2.62	.89	.13	-.51
Nedostatak angažovanja	1.00	5.00	2.50	.96	.27	-.66
Upitnik za procenjivanje porodične afektivne vezanosti:						
Izbegavanje	1.00	6.44	2.95	1.33	.62	-.37
Anksioznost	1.00	5.44	2.71	.95	.50	-.02
Skala individualizam–kolektivizam:						
Horizontalni individualizam	4.00	9.00	7.57	1.12	-.79	.21
Vertikalni individualizam	1.00	9.00	4.43	1.71	.30	-.33
Horizontalni kolektivizam	2.00	9.00	7.06	1.33	-.86	.88
Vertikalni kolektivizam	1.75	9.00	5.74	1.49	-.24	-.57
Zadovoljstvo životom	1.20	7.00	4.67	1.36	-.49	-.39
Samoeфикаsnost u karijernom odlučivanju	1.00	5.00	3.99	.98	-.87	.26

Na osnovu dobijenih vrednosti skjunesa i kurtosisa možemo reći da empirijske distribucije skorova na samo jednoj dimenziji (*finansijska podrška*) odstupaju od normalne distribucije (Tabela 1) i da se u ovom slučaju radi o postojanju negativne asimetrije.

Ispitivanje faktorske strukture

Sprovedena je konfirmatorna faktorska analiza. Kako bi se ispitalo da li određeni teorijski model odgovara empirijskim podacima, računati su osnovni indeks uklapanja (fita): RMSEA (Root Mean Square Error of Approximation), čija vrednost manja od .06 ukazuje na dobro uklapanje podataka, od-

nosno manja od .08 (prihvatljivo uklapanje podataka) i SRMR (Standardized Root Mean Square Residual), čije vrednosti manje od .08 ukazuju na dobro uklapanje podataka, i, na kraju, indekse prirasta (komparativne ili inkrementalne indekse): CFI (Comparative Fit Index), čije vrednosti preko .90 ukazuju na prihvatljivo uklapanje podataka, a vrednosti preko .95 na dobro uklapanje podataka, što važi i za TLI (Tucker-Lewis Coefficient of Fit Index) (Brown, 2015; Browne & Cudeck, 1993; Hu & Bentler, 1999).

U ovom koraku ispitivana je adekvatnost nekoliko različitih modela koje su razni autori i dobijali kao najadekvatnije rešenje u sklopu svojih studija na uzorcima iz različitih kultura (Fouad et al., 2010; Kim et al., 2016; Vautero et al., 2020). Kao metod procene razlike između empirijske i teorijske matrice interkorelacija, imajući u vidu da distribucija svih varijabli razmatranih zajedno odstupa od normalne (kurtozis = 77.986; c.r. = 18.774), korišćen je Maximum Likelihood Method, kome je pridodata metoda samouzorkovanja na 1.000 uzoraka (Bootstrap).

Testirani su: četvorofaktorski model sa nekoreliranim faktorima (Fouad et al., 2010), četvorofaktorski model sa koreliranim faktorima (Fouad et al., 2010; Kim et al., 2016), četvorofaktorski model koji je konceptualizovan tako da je omogućeno postojanje korelacije između dimenzija *informacijska podrška* i *finansijska podrška*, kao i između dimenzija *očekivanja od strane porodice* i *vrednosti/verovanja* (Kim et al., 2016) i dvofaktorski model (konceptualizovan tako da jedan faktor čine tvrdnje koje se odnose na dimenzije *informacijska podrška* i *finansijska podrška*, a drugi faktor čine tvrdnje koje se odnose na dimenzije *očekivanja od strane porodice* i *vrednosti/verovanja*) (Vautero et al., 2020). Svi modeli testirani su i za skalu od 22 i za onu koja se sastoji od 20 tvrdnji. Detaljan prikaz karakteristika svakog od testiranih modela nalazi se u Prilogu 1 ([OSF | Prilog 1.docx](#)). Model koji se pokazao kao najadekvatniji na podacima dobijenim u okviru ovog istraživanja jeste četvorofaktorski model sa koreliranim faktorima (na verziji skale od 20 tvrdnji). Imajući u vidu vrednosti indeksa fita ($\chi^2_{(164)} = 337.326$, $p = .000$; SRMR = .0852; CFI = .872; TLI = .852; RMSEA = .072, 90% CI [.061 - .083]), može se reći da ovaj model ne ostvaruje adekvatan fit.

U narednom koraku izvršena je dodatna analiza za ovaj model, u kojoj je kao metod procene razlike između empirijske i teorijske matrice interkorelacija korišćen Diagonal Weighted Least Squares (DWLS). Ovaj metod procene je korišćen zbog toga što se pokazalo da je pogodan za primenu u situacijama kada je pretpostavka o postojanju normalne multivarijantne distribucije odbačena (odnosno, kada je normalnost multivarijantne distribucije ozbiljno narušena) ili kada su podaci na ordinalnom nivou merenja (Mindrila, 2010). Pokazalo se da ovaj metod procene daje u ovakvim situacijama precizne, tačne procene parametara, jer izračunava robustne vrednosti hi-kvadrata i vrednosti naknadnih indeksa, koristeći korekciju (zbog distribucije koja odstupa od normalne) (Mindrila, 2010).

Dobijeni rezultati ukazuju da je, ukoliko razmatramo vrednosti hi-kvadrata, on statistički značajan, što pak sugeriše da se dve matrice interkorelacija značajno razlikuju, ali ovaj indeks je obično preosetljiv (Schermelleh-Engel et al., 2003; Vandenberg, 2006) (Tabela 2). Vrednost CFI indeksa je prihvatljiva, tako da se može reći da model prihvatljivo uklapa teorijske i empirijske podatke. Vrednost TLI indeksa takođe ukazuje na prihvatljivo uklapanje podataka. Zatim, i vrednost RMSEA indeksa ukazuje na prihvatljivo uklapanje podataka (odnosno, ova vrednost je na samoj granici i moglo bi se, sa određenom dozom opreza, reći i da vrednost ovog indeksa ukazuje na dobro uklapanje podataka). Na kraju, vrednost SRMR indeksa je bila nešto niža od referentnih vrednosti koje ukazuju na dobro uklapanje modela.

Tabela 2

Prikaz indeksa fita četvorofaktorskog modela skale porodičnog uticaja na izbor zanimanja i razvoj karijere

Model	χ^2	Df	CFI	TLI	RMSEA	RMSEA 90% CI	SRMR
Četvorofaktorski model (20 tvrdnji)	283.280**	164	.94	.93	.06	.05	.07

Napomena: ** $p < .01$

Dodatna provera ekvivalentnosti faktorskih struktura originalne i adaptirane skale vršena je računanjem računanjem Takerovih koeficijenata kongruencije (Tabela 3). Ovim se testiralo preklapanje faktorskih struktura, preciznije – podudaranje vrednosti faktorskih zasićenja dobijenih na originalnom uzorku (Fouad et al., 2010), u okviru jedne kasnije studije, u kojoj je korišćena *skala porodičnog uticaja na izbor zanimanja i razvoj karijere* (Fouad et al., 2016) i strukture faktorskih zasićenja dobijene na sadašnjem uzorku.

Najpre je kao metod ekstrahovanja faktora korišćena analiza glavnih komponenti i primenjena je kosa rotacija (Promax). Kao kriterijum za odlučivanje o broju faktora koji treba zadržati razmatran je najpre Gutman-Kajzerov kriterijum. Dobijeni rezultati ukazuju da je na osnovu Gutman-Kajzerovog kriterijuma optimalan broj faktora koji treba zadržati četiri, što je u skladu sa brojem faktora koji su ekstrahovani u originalnoj verziji instrumenta (Fouad et al., 2010) i da svi faktori razmatrani zajedno objašnjavaju 57.247% varijanse. Tabela sa prikazom ajtema i njihovih faktorskih zasićenja se nalazi u Prilogu 2 ([OSF | Prilog 2.docx](#)).

Vrednosti Takerovih koeficijenata kongruencije u rasponu od .85 do .94 indikuju da su faktorske strukture slične, dok se za vrednosti ovog koeficijenta koje iznose .95 ili više može reći da ukazuju na jednake faktorske strukture (Lorenzo-Seva & Ten Berge, 2006). Vrednosti Takerovih koeficijenata kongruencije dobijenih u našoj studiji ukazuju na to da postoji ekvivalentnost faktorske strukture srpske adaptacije sa strukturom koja je dobijena u okviru originalne studije (Fouad et al., 2010), a ekvivalentnost dva i sličnost strukture druga dva faktora sa onima dobijenim u okviru studije Fouad i saradnika (2016).

Tabela 3
Takerovi koeficijenti kongruencije

		Adaptacija instrumenta na srpskom uzorku			
		Faktor 1	Faktor 2	Faktor 3	Faktor 4
Originalna studija (Fouad et al., 2010)	Faktor 1	.99	.28	.17	
	Faktor 2	.29	.99	.34	
	Faktor 3	.18	.37	.99	
	Faktor 4				.97
Fouad et al., 2016 (uzorak ispitanika iz SAD)	Faktor 1	.93	.32	.32	.18
	Faktor 2	.36	.91	.42	.31
	Faktor 3	.31	.42	.96	-.07
	Faktor 4	.22	.19	.00	.86

Napomena: U originalnom radu (Fouad et al., 2010) autori su naveli samo faktorska zasićenja na faktorima koje određene tvrdnje (manifestne varijable) najviše zasićuju; shodno tome, određene vrednosti Takerovih koeficijenata slaganja nisu mogle biti izračunate.

Ispitivanje konvergentne validnosti

Kako pored *skale porodičnog uticaja*, prema znanju autorki, ne postoji još jedan instrument kojim se operacionalizuje mogući uticaj porodice kao celine na izbor zanimanja i razvoj karijere, odlučeno je da se za potrebe ispitivanja konvergentne validnosti koristi *skala podrške, uplitanja i nedostatka angažovanja* (Boerchi & Tagliabue, 2018). Ova skala je odabrana zbog sličnosti definisanja određenih dimenzija sa dimenzijama skale koja je predmet našeg istraživanja (dimenzija *podrška iz skale podrške, uplitanja i nedostatka angažovanja* i dimenzije *informacijska podrška* i *finansijska podrška iz skale porodičnog uticaja*; dimenzija *uplitanje iz skale podrške, uplitanja i nedostatka angažovanja* i dimenzije *očekivanja od strane porodice* i *verovanja/vrednosti iz skale porodičnog uticaja*). Ova skala je konceptualizovana kao modifikacija često upotrebljavane *skale percipiranih roditeljskih ponašanja koja se odnose na karijeru* (Perceived Parental Career-Related Behaviours Scale (PCB); Dietrich & Kracke, 2009).

Pokazalo se (Tabela 4) da je dimenzija *informacijska podrška* statistički značajno pozitivno povezana sa dimenzijama *podrška* i *uplitanje*, dok je statistički značajno negativno povezana sa dimenzijom *nedostatak angažovanja*. Dimenzija *finansijska podrška* statistički je značajno pozitivno povezana sa dimenzijom *podrška*, a negativno sa dimenzijom *nedostatak angažovanja*. Zatim, dimenzija *očekivanja od strane porodice* je statistički značajno povezana sa dimenzijom *uplitanje*. Na kraju, dimenzija *vrednosti/verovanja* je statistički značajno pozitivno povezana sa dimenzijama *podrška* i *uplitanje*, dok je statistički značajno negativno povezana sa dimenzijom *nedostatak angažovanja*.

Tabela 4

Prikaz Pirsonovih koeficijenata korelacije između dimenzija skale porodičnog uticaja na izbor zanimanja i razvoja karijere i skale podrške, uplitanja i nedostatka angažovanja

SPU	PUNA		
	Podrška	Uplitanje	Nedostatak angažovanja
Informacijska podrška	.73**	.43**	-.54**
Finansijska podrška	.28**	.02	-.29**
Očekivanja od strane porodice	-.12	.47**	.03
Vrednosti/Verovanja	.22**	.31**	-.17*

Napomena: ** $p < .01$; * $p < .05$

Legenda: SPU – Skala porodičnog uticaja na izbor zanimanja i razvoj karijere; PUNA – Skala podrške, uplitanja i nedostatka angažovanja

Ispitivanje nomološke mreže

Provera eksterne validnosti vršena je putem ispitivanja nomološke mreže. Računati su Pirsonovi koeficijenti korelacije između mera na dimenzijama skale porodičnog uticaja na izbor zanimanja i razvoj karijere i skale u celosti i mera na dimenzijama: porodičnog afektivnog vezivanja (*anksioznost i izbegavanje*), horizontalizam–individualizam (*horizontalni individualizam, vertikalni individualizam, horizontalni kolektivizam i vertikalni kolektivizam*), *zadovoljstvo životom i samoeфикаsnost u karijernom odlučivanju, zadovoljstvo ekonomskim statusom*. Dobijeni rezultati prikazani su u Tabeli 5.

Pretpostavka sa kojom se krenulo u ovo istraživanje je da će statistički značajna pozitivna povezanost između mera dobijenih na dimenzijama *informacijska podrška* i *finansijska podrška* i mere dobijene na dimenziji *samoefikasnost u karijernom odlučivanju* (Kim et al., 2016). Ova pretpostavka nije potvrđena. Pretpostavljeno je i da će postojati statistički značajna negativna povezanost između mera dobijenih na dimenzijama *informacijska podrška, finansijska podrška* i *vrednosti/verovanja* i mera dobijenih na dimenzijama porodične afektivne vezanosti, *izbegavanje* i *anksioznost*. Rezultati pokazuju da su dimenzije *informaciona podrška* i *finansijska podrška* negativno povezane sa dimenzijom *izbegavanje*, dok ne postoji značajna povezanost između dimenzija *vrednosti/verovanja*. Pretpostavljeno je i da će postojati statistički značajna pozitivna povezanost između mere dobijene na dimenziji *očekivanja od strane porodice* i mera dobijenih na dimenzijama porodične afektivne vezanosti, *izbegavanje* i *anksioznost*, što je potvrđeno. Zatim, pretpostavljeno je da će postojati statistički značajna pozitivna povezanost između mera dobijenih na dimenzijama *finansijska podrška* i *očekivanja od strane porodice* i mere dobijene na dimenziji *vertikalni individualizam* (Fouad et al., 2010). Rezultati potvrđuju da postoji statistički značajna pozitivna povezanost između mera dobijenih na dimenziji *očekivanja od strane porodice* i mere dobijene na

dimenziji *vertikalni individualizam*, dok povezanost između dimenzija *vertikalni individualizam* i *finansijska podrška* nije statistički značajna.

U istraživanje se krenulo i sa očekivanjem da će postojati statistički značajna pozitivna povezanost između mera dobijenih na dimenzijama *informacijska podrška*, *finansijska podrška* i *vrednosti/verovanja* i mere dobijene na dimenziji *horizontalni kolektivism* (Fouad et al., 2010). Dobijeni rezultati ukazuju na to da postoji statistički značajna pozitivna povezanost samo između dimenzija *finansijska podrška* i *horizontalni kolektivism*. Između ostalih dimenzija povezanost nije značajna.

Zatim, pretpostavljeno je da će postojati statistički značajna pozitivna povezanost između mera dobijenih na dimenzijama *informacijska podrška*, *finansijska podrška*, *očekivanja od strane porodice* i *vrednosti/verovanja* i mere dobijene na dimenziji *vertikalni kolektivism* (Fouad et al., 2010). Dobijeni rezultati su pokazali da postoji statistički značajna pozitivna povezanost između dimenzije *vertikalni kolektivism* i dimenzija *informacijska podrška* i *vrednosti/verovanja*, dok nije detektovana statistički značajna povezanost između ove dimenzije i dimenzija *finansijska podrška* i *očekivanja od strane porodice*. Očekivanje da će postojati statistički značajna pozitivna povezanost između mera dobijenih na dimenzijama *informacijska podrška* i *finansijska podrška* i mere dobijene na dimenziji *zadovoljstvo životom* (Fouad et al., 2010) je potvrđeno, kao i očekivanje da će oni koji su zadovoljniji socioekonomskim statusom ostvarivati više skorove na *skali porodičnog uticaja na izbor zanimanja i razvoj karijere* (Kim et al., 2016).

Tabela 5

Prikaz Pirsonovih koeficijenata korelacije između dimenzija skale porodičnog uticaja na izbor zanimanja i razvoj karijere i eksternih varijabli

	Uticaj porodice (ukupni skor)	Informacijska podrška	Finansijska podrška	Očekivanja od strane porodice	Vrednosti/verovanja
Izbegavanje	-.27**	-.47**	-.29**	.26**	-.13
Anksioznost	.19**	.01	-.23**	.39**	.18**
Horizontalni individualizam	-.06	-.01	-.02	-.06	-.08
Vertikalni individualizam	.07	.01	-.02	.16*	-.01
Horizontalni kolektivism	.08	.11	.15*	-.05	.01
Vertikalni kolektivism	.31**	.33**	.11	.04	.23**
Zadovoljstvo životom	.21**	.33**	.31**	-.18*	.09
Samoeфикаsnost u karijernom odlučivanju	-.01	.11	-.02	-.16*	-.01
Zadovoljstvo materijalnim statusom	.22**	.25**	.42**	-.05	.01

Napomena: **p<.01; *p<.05

Studija interne strukture

Rezultati studije interne structure, koju su autori originalne skale sproveli prilikom konstrukcije i validacije ove skale, ukazuju na postojanje statistički značajne povezanosti između svih dimenzija u okviru *skale porodičnog uticaja* (Fouad et al., 2010) (Tabela 6).

Sa druge strane, rezultati velikog broja studija nisu potvrdili internu strukturu ove skale, koja je istovetna onoj dobijenoj u originalnom istraživanju (Kim et al., 2016; Tate et al., 2014; Vautero et al., 2020; Wright et al., 2020). Predstavljen je tabelarni prikaz, konstruisan za potrebe ovog rada, na osnovu podataka iz izvornih radova, a koju su u okviru svojih analiza predstavili studiju interne strukture (Tabela 7).

Tabela 6

Prikaz rezultata studija interne strukture skale porodičnog uticaja na izbor zanimanja i razvoj karijere na originalnom i sadašnjem uzorku

	Dimenzije	1	2	3	4
Fouad et al., 2010	1. Informacijska podrška	1	.52**	.31**	.37**
	2. Finansijska podrška		1	.22**	.18**
	3. Očekivanja od strane porodice			1	.46**
	4. Vrednosti/verovanja				1
Koeficijenti korelacije dobijeni u ovoj studiji	1. Informacijska podrška	1	.36**	.01	.28**
	2. Finansijska podrška		1	-.18*	-.06
	3. Očekivanja od strane porodice			1	.39**
	4. Vrednosti/verovanja				1

Napomena: **p<.01; *p<.05

Tabela 7

Prikaz rezultata studija interne strukture skale porodičnog uticaja na izbor zanimanja i razvoj karijere u okviru ranijih radova

	Tate et al., 2014				Kim et al., 2016				Vautero et al., 2020				Wright et al., 2020			
	1	2	3	4	1	2	3	4	1	2	3	4	1	2	3	4
1. IP	1	.51**	.16*	.33**	1	.44**	.12*		1	.34**	.05	.20**	1	.40**		.20**
2. FP		1	.17*	.13		1	-.00			1	-.15	-.05		1		.05
3. OP			1	.55**			1				1	.29**				
4. V/V				1								1				1

Napomena: IP – informacijska podrška; FP – finansijska podrška; OP – očekivanja od strane porodice; V/V – vrednosti/verovanja. Vrednosti nekih koeficijenata korelacije nedostaju u tabeli, jer su neki autori (Kim et al., 2016; Wright et al., 2020) iz svojih studija izostavljali određenu dimenziju u okviru skale. Preciznije, dimenzija *očekivanja od strane porodice* nije uključena u jednu studiju, jer su autori smatrali da su tvrdnje koje se vezuju za ovu dimenziju formulisane tako da se odnose na razmatranje pola, kulture ili religije kada se donose odluke vezane za karijeru i izbor zanimanja i da mlađi ispitanici ređe razmatraju ove faktore prilikom donošenja odluke.

Vizuelnom inspekcijom obrazaca prikazanih korelacija može se videti da intenziteti i smerovi povezanosti između predmeta merenja nisu istovetni onima u originalnoj studiji, ali da najviše nalikuju onima dobijenim u studiji Vauteroa i sar. (2020).

Ispitivanje pouzdanosti

Ispitivanje pouzdanosti interne konzistencije za sve dimenzije korišćene u ovom istraživanju vršeno je računanjem vrednosti Kronbahovog alfa koeficijena, kao i Mekdonaldovih omega koeficijena. Podaci o internoj konzistenciji skale u celini, kao i njenih zasebnih dimenzija, ukazuju da su mere na ovim dimenzijama uglavnom pouzdane i zadovoljavajuće (Tabela 8).

Tabela 8

Prikaz koeficijenata pouzdanosti za dimenzije u okviru skale porodičnog uticaja na izbor zanimanja i razvoj karijere i za skalu u celosti

Dimenzije	α	ω
Uticaj porodice (ukupni skor)	.80	.74
Informacijska podrška	.84	.84
Finansijska podrška	.65	.70
Očekivanja od strane porodice	.79	.81
Vrednosti/verovanja	.82	.83

Diskusija

Dobijeni rezultati pokazali su da faktorska struktura adaptirane verzije skale porodičnog uticaja na izbor zanimanja i razvoj karijere na srpskom uzorku odgovara pretpostavljenoj četvorofaktorskoj strukturi. Pokazalo se da je četvorofaktorski model sa koreliranim faktorima prihvatljivo rešenje za prikaz i konceptualizaciju latentne strukture ovog instrumenta. Iako sve vrednosti indeksa fita ne ukazuju na prihvatljivo uklapanje podataka, to je bio slučaj i u nekim prethodnim studijama (Fouad et al., 2016; Kim et al., 2016; Silva et al., 2021; Vautero et al., 2020). Dakle, pretpostavka da će faktorska struktura adaptirane verzije skale porodičnog uticaja na izbor zanimanja i razvoj karijere biti jednaka faktorskoj strukturi originalne verzije (četvorofaktorska struktura) je uglavnom potvrđena, odnosno rezultati idu u prilog konstruktivnoj validnosti i u skladu su sa rezultatima prethodnih studija (Fouad et al., 2010; Fouad et al., 2016; Ghosh & Fouad, 2015; Kim et al., 2016; Tate et al., 2014; Silva et al., 2021; Vautero et al., 2020).

Kada je u pitanju konvergentna validnost ovog testa, pretpostavka da će postojati statistički značajna pozitivna povezanost između mera dobijenih na dimenzijama *informacijska podrška* i *finansijska podrška* i mere dobijene na

dimenziji *podrška* u okviru *skale podrške, uplitanja i nedostatka angažovanja* (Boerchi & Tagliabue, 2018) je potvrđena. Takođe, potvrđena je i pretpostavka da će postojati statistički značajna pozitivna povezanost između mera dobijenih na dimenzijama *očekivanja od strane porodice i vrednosti/verovanja* i mera dobijenih na dimenziji *uplitanje* u okviru *skale podrške, uplitanja i nedostatka angažovanja*. Na kraju, očekivanje da će postojati statistički značajna negativna povezanost između mera dobijenih na dimenzijama *informacijska podrška, finansijska podrška, očekivanja od strane porodice i vrednosti/verovanja* i mera dobijenih na dimenziji *nedostatak angažovanja* u okviru *skale podrške, uplitanja i nedostatka angažovanja* delimično je potvrđena. U okviru naše studije nije pronađena značajna povezanost između dimenzija *nedostatak angažovanja i očekivanja od strane porodice*, pa rezultati delimično idu u prilog konvergentne validnosti. Na našem uzorku pokazalo se da mera u kojoj su roditelji zainteresovani za izbor studija i zanimanja svog deteta i pomoć detetu po tim pitanjima nije povezana sa tim u kojoj meri porodica očekuje od deteta da njegov izbor zanimanja odražava njihove želje. Ovde je bitno napomenuti da ne postoji ni jedno prethodno istraživanje koje se bavilo relacijama između dimenzija u okviru *skale podrške, uplitanja i nedostatka angažovanja* (Boerchi & Tagliabue, 2018) i *skale porodičnog uticaja* (Fouad et al., 2010) i da nema prethodnih rezultata sa kojim bi rezultati dobijeni u okviru ove studije mogli biti upoređeni, već su pretpostavke o odnosima između dimenzija ove dve skale formirane na osnovu teorijskih očekivanja.

Kada je u pitanju eksterna validnost skale, ona je ispitivana analizom nomološke mreže. Pretpostavilo se da će postojati ekvivalentnost nomoloških mreža adaptirane verzije *skale porodičnog uticaja na izbor zanimanja i razvoj karijere* i originalne verzije ove skale, što je delimično i potvrđeno. U delu koji sledi osvrnućemo se na nalaze koji su bili donekle neočekivani.

Pretpostavka da postoji statistički značajna pozitivna povezanost između mera dobijenih na dimenzijama *informacijska podrška i finansijska podrška* i mere dobijene na dimenziji *samoefikasnost u karijernom odlučivanju* nije potvrđena. Međutim, u okviru originalne studije, pokazalo se da postoji značajna negativna povezanost niskog intenziteta između jedne od dimenzija u okviru skale *samoefikasnosti u karijernom odlučivanju – samoprocena* (koja je sadržinski najbliže operacionalizaciji pomenutog konstrukta korišćenoj u ovoj studiji) i *očekivanja od strane porodice* (Fouad et al., 2010). Intenzitet i smer povezanosti između *samoefikasnosti u karijernom odlučivanju* i *očekivanja od strane porodice* dobijen u okviru originalne studije i u okviru sadašnje studije je identičan ($r = -.16$). Zbog navedenog, može se reći da ovakav nalaz ipak govori u prilog eksternoj validnosti srpske adaptacije *skale uticaja porodice*.

Pretpostavljeno je i da će postojati statistički značajna negativna povezanost između mera dobijenih na dimenzijama *informacijska podrška, finansijska podrška i vrednosti/verovanja* i mera dobijenih na dimenzijama *porodične*

afektivne vezanosti, *izbegavanje* i *anksioznost*. U našem istraživanju dimenzije *informacijska podrška* i *finansijska podrška* negativno su povezane za dimenzijom *izbegavanje*, dok ne postoji značajna povezanost između dimenzije *izbegavanje* i dimenzije *vrednosti/verovanja*, što nije bilo u skladu sa našim inicijalnim očekivanjima. Pokazalo se da mera u kojoj osoba pokušava da izbegne preveliko zblizavanje sa članovima svoje porodice, govori sve svojoj porodici i pokazuje joj prava osećanja nije povezana sa time u kojoj meri je odabir zanimanja i, generalno, razvoj karijere osobe bio pod uticajem vrednosti i verovanja njene porodice. Ovakav nalaz je, stoga, išao delimično u prilog validnosti ovog testa.

Nasuprot očekivanjima, povezanost između dimenzija *vertikalni individualizam* i *finansijska podrška* nije se pokazala značajnom. Intenzitet korelacije dobijen u okviru naše studije ($r = .16$) je sličnog, niskog intenziteta kao intenzitet korelacije koji je dobijen u okviru originalne studije ($r = .22$), te se uz izvesnu dozu opreznosti može tvrditi da rezultati delimično idu u prilog eksterne validnosti. Dalje je izneta pretpostavka da će postojati statistički značajna pozitivna povezanost između mera dobijenih na dimenzijama *informacijska podrška*, *finansijska podrška* i *vrednosti/verovanja* i mere dobijene na dimenziji *horizontalni kolektivizam* (Fouad et al., 2010), koja je delimično potvrđena. Dobijeni rezultati ukazuju na to da postoji statistički značajna pozitivna povezanost samo između dimenzija *finansijska podrška* i *horizontalni kolektivizam*, dok između ostalih varijabli povezanost nije bila značajna. Intenzitet korelacije dobijen u okviru naše studije ($r = .15$) je sličnog, niskog intenziteta kao intenzitet korelacije koji je dobijen u okviru originalne studije ($r = .14$), što je u skladu i sa rezultatom dobijenim u jednoj prethodnoj studiji (Kim et al., 2016; $r = .21$). Nije detektovana ni statistički značajna povezanost između dimenzije *vertikalni kolektivizam* i dimenzija *finansijska podrška* i *očekivanja od strane porodice*. Intenziteti korelacija dobijeni u okviru naše studije između dimenzije *vertikalni kolektivizam* i *informacijska podrška* ($r = .33$), kao i između ove dimenzije i dimenzije *vrednosti/verovanja* ($r = .23$) su sličnog, niskog do umerenog intenziteta kao intenzitet korelacije koji je dobijen u okviru originalne studije (*vertikalni kolektivizam* i *informacijska podrška* ($r = .30$) i *vrednosti/verovanja* ($r = .25$)), kao i u jednoj prethodnoj studiji (*vertikalni kolektivizam* i *informacijska podrška* ($r = .27$)) (Kim et al., 2016)).

Intenziteti i smerovi svih korelacija *skale porodičnog uticaja* sa eksternim varijablama, a koje su u našem istraživanju dobijene u skladu sa očekivanjima, takođe su u skladu sa onima dobijenim kako u originalnoj studiji, tako i studijama koje su se bavile adaptacijom ovog instrumenta. Ako u obzir uzmemo da su i intenziteti i smerovi korelacija sa eksternim varijablama za koje nismo detektovali statistički značajne povezanosti takođe u skladu sa ranijim nalazima, onda možemo govoriti o tome da rezultati ipak idu u prilog eksterne validnosti (ekvivalentnosti nomološke mreže originalne i ciljne verzije skale) ovog instrumenta na uzorku studenata iz Srbije.

Kada je u pitanju interna struktura *skale porodičnog uticaja*, postavljena je pretpostavka da će postojati statistički značajna pozitivna povezanost između svih dimenzija u okviru ove skale (Fouad, 2010). Ova pretpostavka je delimično potvrđena. U okviru našeg istraživanja, povezanost između određenih dimenzija nije bila značajna (*informacijska podrška* i *očekivanja od strane porodice*, *finansijska podrška* i *vrednosti/verovanja*), a povezanost između dve dimenzije (*finansijska podrška* i *očekivanja od strane porodice*) je bila negativnog smera. Iako intenziteti i smerovi povezanosti između predmeta merenja koji su dobijeni na našem uzorku nisu istovetni onima u originalnoj studiji, u obe ove studije se radi o korelacijama niskog do srednjeg intenziteta, na relativno malim uzorcima, te je moguće da su neke od njih posledica slučaja, a ne neke sistematske povezanosti. Značajne korelacije su po intenzitetu nešto niže u odnosu na intenzitet korelacija u okviru originalne studije. Međutim, i rezultati dobijeni u okviru nekih kasnijih adaptacija ovog instrumenta takođe nisu u potpunosti potvrdili internu strukturu ove skale, koja je dobijena u okviru originalnog istraživanja (Tate et al., 2014; Kim et al., 2016; Vautero et al., 2020; Wright et al., 2020).

U okviru ovih studija, autori su takođe utvrdili da povezanosti između nekih dimenzija nisu značajne ili da su negativnog smera. Rezultati dobijeni u okviru sadašnje studije su po intenzitetu, smeru korelacija i značajnosti najbliži studiji koju su sproveli Vautero i saradnici na uzorku studenata iz Brazila (Vautero et al., 2020).

Skala uticaja porodice pokazala je zadovoljavajuću pouzdanost interne konzistencije na našem uzorku.

Ovo istraživanje ima nekoliko ograničenja. Neki od podataka na osnovu kojih su autori izveli zaključke u okviru originalne studije nisu bili dostupni i samim tim nije bilo moguće ispitati sve nivoe ekvivalentnosti originalne i adaptirane verzije ove skale. Uzorak ovog istraživanja bio je prigodan i činili su ga studenti osnovnih i master akademskih studija. Takođe, uzorak je bio neujednačen po polu, odnosno uzorak su predominantno činili ispitanici ženskog pola. Shodno tome, ograničena je mogućnost generalizovanja dobijenih rezultata na opštu populaciju. Takođe, preporuka budućim istraživačima odnosi se i na to da bi uzorak mogli da čine i srednjoškolci, kao i zaposleni ljudi, kako bi se ispitala razlike između grupa, pratio intenzitet mogućeg porodičnog uticaja na izbor zanimanja i razvoj karijere pojedinaca, kao i to da li su kroz vreme načini delovanja porodice, operacionalizovani preko skorova na ovoj skali, stabilni. Svakako, buduća istraživanja bi trebalo da budu sprovedena i na većem uzorku.

Kada je u pitanju konvergentna validnost u ovom istraživanju, kao jedina skala za potrebe ispitivanja ovog tipa validnosti korišćena je *skala podrške, uplitanja i nedostatka angažovanja* (Boerchi & Tagliabue, 2018), koja je prvi put u okviru ove studije prevedena na srpski jezik i i tek su u ovom radu pro-

verene njene metrijske karakteristike. Preporuka je da se u nekoj od budućih studija koristi skala koja po svojim predmetima merenja više nalikuje na skalu koja je bila predmet istraživanja, a koja je ekstenzivno validirana na uzorku ispitanika iz Hrvatske (Šimunović, 2023), poseduje jasnu strukturu i pokazala se prediktivno validnom za karijernu adaptabilnost.

Zaključak

Među autorima postoji usaglašeno mišljenje da je period adolescencije i odraslog doba u nastajanju kritičan period po pitanju razvoja karijere (Savickas et al., 2002). Porodica porekla ostvaruje sveobuhvatni uticaj na proces odabira karijere kod dece, pre svega kroz očekivanja roditelja vezana za karijeru deteta (Fouad et al., 2008). Zbog važnosti istraživanja pomenutog konstrukta, cilj ovog rada je bio adaptacija i ispitivanje merne invarijantnosti (funkcionalne ekvivalentnosti) adaptirane verzije *skale porodičnog uticaja na izbor zanimanja i razvoja karijere* u odnosu na originalnu verziju skale (Family Influence Scale; Fouad et al., 2010).

Na osnovu prikazanih rezultata u okviru ovog rada, pretpostavka da je *skala porodičnog uticaja na izbor zanimanja i razvoj karijere* na uzorku studenata iz Srbije funkcionalno ekvivalentna originalnoj verziji skale. Uglavnom je potvrđeno i da postoji bar konfiguralna invarijantnost sa originalnom verzijom ove skale, i može se koristiti za dalja istraživanja na uzorcima iz ove populacije.

Teorijski značaj ovog istraživanja ogleda se u boljem razumevanju procesa odabira zanimanja određene osobe, odnosno donošenja odluka koje se tiču odabira zanimanja, kao i razvoja njenog karijernog puta, ali i faktora koji mogu da deluju na ove procese, stavljajući u fokus porodicu. Dakle, rezultati ovog istraživanja mogu doprineti rasvetljavanju činilaca, pre svega iz domena porodice, koji deluju na mladu osobu, studenta, koji pred sobom ima važan razvojni zadatak u svom životnom ciklusu. Takođe, ovo istraživanje pruža dublji uvid u latentnu strukturu mogućeg porodičnog uticaja na izbor zanimanja i razvoj karijere na našem uzorku.

Praktični značaj ovog istraživanja ogleda se u činjenici da adaptacija ovakvog instrumenta na srpski jezik doprinosi mogućnosti operacionalizacije konstrukta uticaja porodice na odabir. Samim tim, adaptacija *skale porodičnog uticaja na izbor zanimanja i razvoj karijere* omogućava da se sprovedu istraživanja na našem kulturološkom području, čiji će predmet biti iz ovog domena, a kojih do sada nije bilo mnogo. Takva istraživanja bi dalje doprinele rasvetljavanju faktora koji mogu da deluju na donošenje odluka po pitanju karijere i mogu se pokazati bitnim psihoterapeutima, školskim psiholozima, ali i u procesima profesionalne orijentacije. Smatra se da je od velike važnosti razumeti proces razvoja karijere, jer je tako moguće interpretirati način

na koji osoba odlučuje o svojoj karijeri i samim tim je moguće olakšati ovaj proces. Ukoliko se sprovede proces karijernog vođenja, to obično ima veliki i dugoročan uticaj na mlade ljude koji treba da donesu odluku vezanu za svoje buduće zanimanje (Larson & Majors, 1998). Proces razvoja karijere doprinosi osobi tako što povećava mogućnost da ona oblikuje profesionalni identitet povećavajući svest o postojanju potrebe da se donese odluka koja se tiče karijere. Postoje programi koji su osmišljeni tako da pripreme mlade za odabir zanimanja i ulazak u svet odraslih (na primer, Career Programming: Linking Youth to the World of Work: New Directions for Youth Development; Hynes & Hirsch, 2012) i stvore, odnosno probude im osećaj svrhe i smisla u odabiru zanimanja (Dik et al., 2011). Rezultati ovog istraživanja mogu biti od značaja za osmišljavanje sličnih programa za razvoj karijere i za studente u Srbiji.

S obzirom na to da u ovom trenutku, prema saznanjima autorki, ne postoji kvalitetnija mera za merenje mogućeg uticaja porodice u celini, kao važnog faktora prilikom odlučivanja vezanog za zanimanja i karijere, i kako u našem kulturološkom području nema ni jednog instrumenta kojim bi se operacionalizovao mogući porodični uticaj na izbor zanimanja i razvoj karijere osobe, ova skala se preporučuje istraživačima za korišćenje.

Literatura:

- Ali, S. R., McWhirter, E. H., & Chronister, K. M. (2005). Self-efficacy and vocational outcome expectations for adolescents of lower socioeconomic status: A pilot study. *Journal of Career Assessment*, 13(1), 40–58. <https://doi.org/10.1177/1069072704270273>
- Arnett, J. J. (2007). Emerging adulthood: What is it, and what is it good for?. *Child development perspectives*, 1(2), 68–73. <https://doi.org/10.1111/j.1750-8606.2007.00016.x>
- Bago, B., Kovacs, M., Protzko, J., Nagy, T., Kekecs, Z., Palfi, B., ... & Matibag, C. J. (2022). Situational factors shape moral judgements in the trolley dilemma in Eastern, Southern and Western countries in a culturally diverse sample. *Nature Human Behaviour*, 6(6), 880–895. <https://doi.org/10.1038/s41562-022-01319-5>
- Bandura A. (1997). *Self-efficacy: The exercise of control*. Freeman and Company.
- Blustein, D. L. (2011). A relational theory of working. *Journal of Vocational Behavior*, 79(1), 1–17. <https://doi.org/10.1016/j.jvb.2010.10.004>
- Boerchi, D. & Tagliabue, S. (2018). Assessing students' perception of parental career-related support: Development of a new scale and a new taxonomy. *International Journal for Educational and Vocational Guidance*, 18(2), 181–201. <https://doi.org/10.1007/s10775-017-9354-1>
- Bratcher, W. E. (1982). The influence of the family on career selection: A family systems perspective. *Personnel & Guidance Journal*, 61(2), 87–91. <https://doi.org/10.1002/j.2164-4918.1982.tb00734.x>
- Brennan, K. A. & Shaver, P. R. (1995). Dimensions of adult attachment, affect regulation, and romantic relationship functioning. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 21(3), 267–283. <https://doi.org/10.1177/0146167295213008>

- Brown, S. L., Manning, W. D., & Stykes, J. B. (2015). Family structure and child well-being: Integrating family complexity. *Journal of Marriage and Family*, 77(1), 177–190. <https://doi.org/10.1111/jomf.12145>
- Brown, T. A. (2015). *Confirmatory factor analysis for applied research* (2nd ed.). The Guilford Press.
- Browne, M. W. & Cudeck, R. (1993). Alternate ways of assessing model fit. In K. A. Bollen & J.S. Long (Eds.), *Testing structural equation models* (pp. 136–162). Sage.
- Buhl, H. M., Noack, P., & Kracke, B. (2018). The role of parents and peers in the transition from university to work life. *Journal of Career Development*, 45(6), 523–535. <https://doi.org/10.1177/0894845317720728>
- Carr, A. (2000). Evidence-based practice in family therapy and systemic consultation: I: Child-focused problems. *Journal of Family Therapy*, 22(1), 29–60. <https://doi.org/10.1111/1467-6427.00137>
- Di Fabio, A., Palazzeschi, L., Asulin-Peretz, L., & Gati, I. (2013). Career indecision versus indecisiveness: Associations with personality traits and emotional intelligence. *Journal of Career Assessment*, 21(1), 42–56. <https://doi.org/10.1177/1069072712454698>
- Diener, E., Emmons, R.A., Larsen, R.J. i Griffin, S. (1985). The satisfaction with life scale. *Journal of Personality Assessment*, 49(1), 71–75. https://doi.org/10.1207/s15327752jpa4901_13
- Dietrich, J. & Kracke, B. (2009). Career-specific parental behaviors in adolescents' development. *Journal of Vocational Behavior*, 75(2), 109–119. <https://doi.org/10.1016/j.jvb.2009.03.005>
- Dik, B. J., Steger, M. F., Gibson, A., & Peisner, W. (2011). Make your work matter: Development and pilot evaluation of a purpose-centered career education intervention. *New Directions for Youth Development*, 2011(132), 59–73. <https://doi.org/10.1002/yd.428>
- Farmer, H. (1981). *Career motivation achievement planning: C-MAP*. A User's Manual.
- Ferry, T. R., Fouad, N. A., & Smith, P. L. (2000). The role of family context in a social cognitive model for career-related choice behavior: A math and science perspective. *Journal of Vocational Behavior*, 57(3), 348–364. <https://doi.org/10.1006/jybe.1999.1743>
- Fouad, N. A., Cotter, E. W., Fitzpatrick, M. E., Kantamneni, N., Carter, L., & Bernfeld, S. (2010). Development and validation of the Family Influence Scale. *Journal of Career Assessment*, 18(3), 276–291. <https://doi.org/10.1177/1069072710364793>
- Fouad, N. A., Kantamneni, N., Smothers, M. K., Chen, Y. L., Fitzpatrick, M., & Terry, S. (2008). Asian American career development: A qualitative analysis. *Journal of Vocational Behavior*, 72(1), 43–59. <https://doi.org/10.1016/j.jvb.2007.10.002>
- Fouad, N.A., Kim, S., Ghosh, A., Chang, W., & Figueiredo, C. (2016). Family influence on career decision making: Validation in India and the United States. *Journal of Career Assessment*, 24, 197–212. <https://doi.org/10.1177/1069072714565782>
- Gabriel, N. M., Muli, L. N., Muasya, I., Maonga, T., & Mukhungulu, J. M. (2016). Parental socio economic status and student' academic achievement in selected secondary schools in urban informal settlements in Westlands Divison, Nairobi County. *International Journal of Education And Socio Science*, 3(1), 43–55.

- Ghosh, A. & Fouad, N. A. (2015). Family influence on careers among Asian parent-child dyads. *Journal of Career Assessment*, 24, 318–332. <https://doi.org/10.1177/1069072715580417>
- Ginzberg, E. (1988). Toward a theory of occupational choice. *Career Development Quarterly*, 36(4), 358–63.
- Gottfredson, L. S. (1981). Circumscription and compromise: A developmental theory of occupational aspirations. *Journal of Counseling Psychology*, 28(6), 545–579. <https://doi.org/10.1037/0022-0167.28.6.545>
- Guan, Y., Wang, F., Liu, H., Ji, Y., Jia, X., Fang, Z., Li, Y., Hua, H., & Li, C. (2015). Career-specific parental behaviors, career exploration and career adaptability: A three-wave investigation among Chinese undergraduates. *Journal of Vocational Behavior*, 86, 95–103. <https://doi.org/10.1016/j.jvb.2014.10.007>
- Hamilton, S. F. & Hamilton, M. A. (2006). School, work, and emerging adulthood. In J. J. Arnett & J. L. Tanner (Eds.), *Emerging adults in America: Coming of age in the 21st century* (pp. 257–277). American Psychological Association. <https://doi.org/10.1037/11381-011>
- Havighurst, R. J. (1964). Youth in exploration and man emergent. In H. Horow (Ed.), *Man in a world at work*, 215–236. Houghton-Mifflin.
- Hu, L.-t. & Bentler, P. M. (1999). Cutoff criteria for fit indexes in covariance structure analysis: Conventional criteria versus new alternatives. *Structural Equation Modeling*, 6(1), 1–55. <https://doi.org/10.1080/10705519909540118>
- Hynes, K. & Hirsch, B. J. (Eds.). (2012). *Career programming: linking youth to the world of work: new directions for youth development*, 134 (1). John Wiley & Sons.
- JASP Team. JASP (Version 0.16) [Computer Software]; JASP Team, 2021.
- Joksimović, Z. & Joksimović, Z. (2007). Uloga osnovne škole u izboru zanimanja. *Norma*, 12(1), 63–76.
- Juntunen, C. L., Barraclough, D. J., Broneck, C. L., Seibel, G. A., Winrow, S. A., & Morin, P. M. (2001). American Indian perspectives on the career journey. *Journal of Counseling Psychology*, 48(3), 274–285. <https://doi.org/10.1037/0022-0167.48.3.274>
- Kamenov, Ž. i Jelić, M. (2003). Validacija instrumenta za mjerenje privrženosti u različitim vrstama bliskih odnosa: Modifikacija Brenanovog inventara iskustva u bliskim vezama. *Suvremena psihologija*, 6, 71–73.
- Karalić, T. (2017). *Porodica kao faktor izbora zanimanja*. Zbornik radova, 287. Četvrti međunarodni interdisciplinarni skup mladih naučnika društvenih i humanističkih nauka. Filozofski fakultet, Univerzitet u Novom Sadu.
- Kenny, M. E. & Medvide, M. B. (2013). Relational influences on career development. In S. D. Brown & R. W. Lent (Eds.), *Career development and counseling: Putting theory and research to work* (2nd ed., pp. 329–356). John Wiley.
- Kim, S.-y., Ahn, T., & Fouad, N. (2016). Family influence on korean students' career decisions: A social cognitive perspective. *Journal of Career Assessment*, 24(3), 513–526. <https://doi.org/10.1177/1069072715599403>
- Komšo, T. i Burić, I. (2016). Skala zadovoljstva životom. U: I. Tucak Junaković, I. Burić, V. Čubela Adorić, A. Proroković i A. Slišković (Ur.), *Zbirka psiholoških skala i upitnika*, Svezak 8, 7–15, Sveučilište u Zadru.

- Kreider, R. M. & Ellis, R. (2011, June). *Living arrangements of children: 2009 — Household economic studies*. Current Population Reports No. 70–126. https://www2.census.gov/library/publications/2011/demo/p70-126.pdf?fbclid=IwZXh0b-gNhZW0CMTAAAR0d3m2aMxhGOk1JGIV8yCkA7Z0FOli-3aTxII-2L0Hj-t4Q-fA6qeaHEsU_aem_AdXaJ0y2wOnkT5sNNA6-7Fv9D3mYMqbgJvboCRJ-hUK9xSvH5O-g5x2R2aqqf99FGvvU9DCntnMHpT16QiS1SouxO
- Larson, L. M. & Majors, M. S. (1998). Applications of the coping with career indecision instrument with adolescents. *Journal of Career Assessment*, 6(2), 163–179. <https://doi.org/10.1177/106907279800600204>
- Lent, R. W. (2013). Social cognitive career theory. In S. D. Brown & R. W. Lent (Eds.), *Career development and counseling: Putting theory and research to work* (2nd ed., pp. 115–146). Wiley.
- Lent, R. W., Brown, S. D., & Hackett, G. (1994). Towards a unifying social cognitive theory of career and academic interests, choice and performance. *Journal of Vocational Behavior*, 45, 79–122. <https://doi.org/10.1006/jvbe.1994.1027>
- Lent, R. W., Hackett, G., & Brown, S. D. (2000). Contextual supports and barriers to career choice: A social cognitive analysis. *Journal of Counseling Psychology*, 47, 36–49. <https://doi.org/10.1037//0022-0167.47.1.36>
- Lorenzo-Seva, U. & ten Berge, J. M. F. (2006). Tucker's congruence coefficient as a meaningful index of factor similarity. *Methodology*, 2(2), 57–64. <https://doi.org/10.1027/1614-1881.2.2.57>
- Mindrila, D. (2010). Maximum likelihood (ML) and diagonally weighted least squares (DWLS) estimation procedures: A comparison of estimation bias with ordinal and multivariate non-normal data. *International Journal of Digital Society*, 1(1), 60–66.
- Nichols, W. C. (2003). Family-of-origin treatment. In T. L. Sexton, G. R. Weeks, & M. S. Robbins (Eds.), *Handbook of Family Therapy. The Science and Practice of Working with Families and Couples* (pp. 83–100). Brunner-Routledge.
- Obiyo, N. O. & Eze, C. O. (2015). Parental socio-economic-status as predictor of vocational aspirations of secondary school students in Nigeria: Implications for peace, curriculum planners and special educators. *International Journal of Curriculum and Instruction*, 7(2), 18–34.
- Roe, A. (1957). Early determinants of vocational choice. *Journal of Counseling Psychology*, 4(3), 212–217. <https://doi.org/10.1037/h0045950>
- Sauber, S. R., L'Abate, L., Weeks, G. R., & Buchanan, W. L. (1993). *The dictionary of family psychology and family therapy* (2nd ed.). Sage. <https://doi.org/10.4135/9781483326573>
- Savickas, M. L., Briddick, W. C., & Watkins Jr, C. E. (2002). The relation of career maturity to personality type and social adjustment. *Journal of Career Assessment*, 10(1), 24–49. <https://doi.org/10.1177/1069072702010001002>
- Schermelleh-Engel, K., Moosbrugger, H., & Müller, H. (2003). Evaluating the fit of structural equation models: tests of significance and descriptive goodness-of-fit measures. *Methods of Psychological Research*, 8(2), 23–74.
- Shahidul, S. M., Karim, A. H. M., & Mustari, S. (2015). Social capital and educational aspiration of students: does family social capital affect more compared to scho-

- ol social capital?. *International Education Studies*, 8(12), 255–260. <http://dx.doi.org/10.5539/ies.v8n12p255>
- Silva, A. D., Vautero, J., & Ussene, C. (2021). The influence of family on academic performance of Mozambican university students. *International Journal of Educational Development*, 87, 102476. <https://doi.org/10.1016/j.ijedudev.2021.102476>
- Šimunović, M. (2023). Career-specific parental behaviors and career adapting responses in Croatian early and late adolescents, *British Journal of Guidance & Counselling*, 1–14. <https://doi.org/10.1080/03069885.2023.2212321>
- Super, D. E. (1980). A life-span, life-space approach to career development. *Journal of Vocational Behavior*, 16(3), 282–298. [https://doi.org/10.1016/0001-8791\(80\)90056-1](https://doi.org/10.1016/0001-8791(80)90056-1)
- Tate, K. A., Fouad, N. A., Marks, L. R., Young, G., Guzman, E., & Williams, E. G. (2014). Underrepresented firstgeneration, low-income college students' pursuit of a graduate education: Investigating the influence of self-efficacy, coping efficacy, and family influence. *Journal of Career Assessment*, 23, 427–441. <https://doi.org/10.1177/1069072714547498>
- Triandis, H. C. & Gelfand, M. J. (1998). Converging measurement of horizontal and vertical individualism and collectivism. *Journal of Personality and Social Psychology*, 74(1), 118–128. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.74.1.118>
- Turner, S. L., Alliman-Brissett, A., Lapan, R. T., Udipi, S., & Ergun, D. (2003). The Career-Related Parent Support Scale. *Measurement and Evaluation in Counseling and Development*, 36(2), 83–94. <https://doi.org/10.1080/07481756.2003.12069084>
- Vandenberg, R. J. (2006). Introduction: Statistical and methodological myths and urban legends: where, pray tell, did they get this idea? *Organizational Research Methods*, 9(2), 194–201. <https://doi.org/10.1177/1094428105285506>
- Vautero, J., Taveira, M. do C., Silva, A. D., & Fouad, N. A. (2020). Family influence on academic and life satisfaction: a social cognitive perspective. *Journal of Career Development*, 48(6), 1–14. <https://doi.org/10.1177/0894845320902270>
- Vondracek, F. W., Lerner, R. M., & Schulenberg, J. M. (1986). *Career development: A life span approach*. Lawrence Erlbaum.
- Whiston, S. C. & Keller, B. K. (2004). The influences of the family of origin on career development. *The Counseling Psychologist*, 32(4), 493–568. <https://doi.org/10.1177/0011000004265660>
- Wright, S. L., Kacmarski, J. A., Firsick, D. M., Jenkins-Guarnieri, M. A., & Kimm, A. J. (2020). Family influences on college students' anticipated work-family conflict, social self-efficacy, and self-esteem. *The Career Development Quarterly*, 68(2), 112–128. <https://doi.org/10.1002/cdq.12217>

Adaptation and validation of the Family Influence Scale on the sample of Serbian students

Milica Tasković, Ivana Pedović

University of Niš - Faculty of Philosophy

The study is aimed at adapting the Family Influence Scale into Serbian, as well as at examining the functional equivalence of the adapted version compared to the original one using the sample of Serbian students. The sample consisted of 204 students ($M_{age} = 22.24$, $SD_{age} = 2.40$, $Min_{age} = 18$, $Max_{age} = 34$), 77.5% of whom were female. To assess the construct validity of the adapted version of the scale, principal component analysis, parallel analysis, and confirmatory factor analysis were used. The results indicate that there is an equal number of dimensions that are distinguished within both the original and adapted versions of the scale (Informational Support, Financial Support, Family Expectations, and Values/Beliefs). Additionally, the results support the convergent validity considered through calculating the correlations with the Support, Involvement, and Lack of Engagement Scale. The nomological network of the adapted version of the scale was examined, and the results generally support its equivalence with the nomological network of the original version of the scale. The internal validity of the scale was considered by examining the interrelationships of its measures. These results generally support this type of validity. The adapted version of the scale has generally shown satisfactory reliability of internal consistency in our sample. Despite its limitations, the study has shown that the adapted version of the Family Influence Scale can be used to examine the possible influence of family on career choice and development among students. Hence, the current study provides valuable insights into the development of the career-related measures that can be implemented in other cultural contexts.

Keywords: family influence, occupational choice, career development, adaptation, validation, Family Influence Scale